

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Тетяна Дзюба

●

МОТИВ ГРІХА І СПОКУТИ У ДРАМІ НА ТРИ ЖИТТЯ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ»

Історія, перелицьована у відповідності до політичної кон'юнктури, або ж типового для кожної епохи рівня свідомості повсякчас провокувала написання нових художніх текстів. Як зазначено в анотації до книги Марії Матіос «Солодка Даруся», авторка також розробляє контраверсійну тему недавньої вітчизняної історії - 30-70-х років минулого століття - в її буковинському і галицькому ареалах.

Але минувшина у творі настільки пронизана алузіями із сьогоденням, що швидше нагадує не впокоєну плоть і дух давнини, а неприкаяну душу неправедно вмерлого, яка і по смерті не віднаходить спокою і притулку: «... Матрончина коса й досі хилитається над кожним із нас».¹ Відтак розповідь про безпощадні жорна історії це - і форма алегоричної оповіді про сучасні проблеми.

«Драма на три життя», як визначила жанр «Солодкої Дарусі» сама письменниця, - моральне застереження-забобон про те, що історія і кожна окрема людина за всіх часів і режимів пов'язані одною пуповиною, а гріх і його спокута - явища майже осянні, матеріальні».²

Першоназва твору - «Трояка ружа». Трояка ружа згадується у творі, коли Матронка - мати Дарусі - спостерігає у церкві за Васютою Калинич, що ревно хреститься. На рукаві у жінки вишиті троякі ружі. За ними Матронка впізнає помародерськи привласнені Васютою довоєнну великодню сорочку Ілени Курикової і запаску Дзьодзевої жінки (їх серед інших газдів вивезли з села на Сибір). Це, так би мовити, деталь-штрих. У заключній сентенції твору ця художня деталь набирає характеру символу: «Життя - то трояка ружа... ти думаєш, що ружа ружевиї колір має. А воно ні. На то вона трояка ся називає. Так і життя. То чорне тобі покажеться, то жовте, а там, дивися, загориться червоним. Ніколи не знаєш, яку барву завтра уздриш. Чекаєш одної, а воно тобі показує другу».³

Одне з центральних місць у творі займає морально-етична проблематика. Наскрізною, зокрема, є тема гріха і спокути, яка у М. Матіос не передбачає просвітницької невідворотності кари за злочин (за таких умов залишалася б ілюзія морального прогресу). Матронка: «Я думала, що за мої муки мій кат давно зогнив, а він мені сьогодні з моєї дитини ворога зробив».⁴

Та все ж. Васюті Калинич Бог дітей не дав і мучилася перед смертю страшно. Самотньою залишилася віку доживати і годованка Васюти, якій вона у віно крадені сорочки наділила. Калікою народжується онук представника МГБ (тодішніх спецслужб) Дідушенка, котрий не одне людське життя понівечив.

Письменниця тонко відтворює народну аксіологію, яку передає передусім через

мову. Зло виростає фактично з німої згоди з існуючим станом речей інших людей, тому байдужість, невтручання передбачають таку ж відповідальність, як і вчинок. Коли Васюта Калинич у привласненій святошній одежі репресованих обцілювала образи у церкві, ніхто з односельців не зреагував. «І чому вони всі змовчали, і ніхто із церкви не вийшов?»⁵, - обурюється Матронка.

Гріховність - вселюдська вада. Такими є не лише «москалі», які демонструють брутальну відверту жорстокість, закатовуючи старого Юрка Огронника, його сина Івана та кохану сина, очевидно зв'язкову, і виставляючи для постраху поганьблені мертві тіла. Не менш гріховні буковинці, ті, що виказують Михайла МГБ після нічних відвідин лісовиків, які пліткують і не полишають у спокої Дарусі та Івана, які пригощають бідолашну цукерками, провокуючи у неї напади нелюдського головного болю.

Герої драми М. Матіос намагаються досягнути поняття гріха, збагнути за що караються безвинні. Несправедливі страждання у творі пояснюються переступом не моралі, а усталеного - традицій, звичаїв, певних табу. Оскільки мешканці Черемошного сповідують своєрідне двовір'я, суголосьне з двовір'ям у народній творчості, християнська мораль, що базується на біблійних заповідях, доповнюється архаїчними елементами з язичницького світогляду, які нерідко перевищують її за своїм впливом. «Дарусина мама порушила звичай одразу по шлюбі. Вінчана жінка повинна зігнути свій волос по шлюбі. А гріх - то спор із Богом».⁶

Виявом національної міфопоетичної свідомості є і побутування численних повір'їв, прикмет, забобонів, що стосуються різноманітних сфер людського життя, насамперед, родинно-сімейного укладу та господарської діяльності. Сільський філософ Танасій Максим'юк відраджував Михайла доточувати стріху ззаду, коли той надумав розширити хату, бо то не на добре: «... відколи доточив він стару хату, зачалася у них біда».⁷ Зловісною прикметою вважає Танасій зависання двох великих яструбів над Михайловою оборою.

«Забобон - це віра, що втратила свою світовидчу систему, а тому - й істинний сенс кожної з частин цієї системи»,⁸ іншими словами пересторога, мотивація якої частково або повністю втрачена. Цілий ряд забобонів у давній народній свідомості пов'язаний з народженням дитини. М. Матіос до «Солодкої Дарусі» вводить, зокрема, забобон про те, що «рожденний у світле Христове воскресіння зоставався щасливим на все життя... ціною смерті когось із родини».⁹ На християнський Великдень Сара колишньому власнику корчми Лазареві Капетутерові вчинила четвертого сина Самуїла.

У реалістичній інтерпретації в драмі поданий мотив материнського прокляття, пов'язаний із вірою в магічну дію слова, його матеріальність, широко розроблений насамперед у баладі, не лише як жанрі народнопісенної творчості, а й літературному. Спересердя Матронка кидає Дарусі: «Краще би була струїла в утробі таку нечисть чи родила німою...»¹⁰ Звідтоді «Даруся все чує і все знає, лише ні з ким не говорить. Вони думають, що вона німа. А вона не німа. Даруся просто не хоче говорити. Слова можуть робити шкоду».¹¹ «Люди самі її відучили говорити».¹²

Мовчання, безгоміння з погляду філософсько-теологічного, спосіб духовного зосередження, прилучення до істини шляхом відмежування від усього мирського і суєтного. Для героїні М. Матіос Дарусі - це спокута мимовільної провини, за яку карається неспівмірно, немов великомучениця Катерина.

Із вірою у магічну дію слова пов'язувалось поширене повір'я про зурочення - наслання немочі, невдач на людину словом чи словесною думкою. Від зурочення могли захистити предмети-обереги, тому, збираючи Дарусю у мандрівку за межі села, Іван Цвичок перев'язує її зап'ясток червоною ниткою, а за пазуху кладе зубок часнику.

Потужною руйнівною силою у драмі наділені заздрощі, чуже щастя - нестерпне для оточуючих. «...Чи хто й справді наврочив, чи позаздрив, чи просто прийшов час гризоти і до цієї хати, хтозна. Але радість для Михайла з Матронкою урвалася, як урвалася колись струна на Фіциковій скрипці саме посеред весільної «гуцулки»,

- нібито й не ночувала тут радість ніколи». ¹³ Заздрощі, один з найдавніших людських гріхів, у «Солодкій Дарусі» виявляються не лише на мисленневому та вербальному рівнях, вони породжують негідні вчинки.

Ще одне пояснення драматичних випробувань, які випали Михайлові та Матронці, а згодом Дарусі та Іванові Цвичкові, - зла доля, безликий фатум, а по суті, все те ж фамільне прокляття. В соціальній інтерпретації - сирітська доля, яка прирікає на безталанність (ця модель генетично пов'язана з уснопоетичною стихією, яскраво виявлена у творчості Т.Г. Шевченка).

Даруся та Іван Цвичок доповнюють галерею образів диваків, створених в українській літературі, котрі своїми моральними якостями перевершують так званих звичайних людей. На чому акцентує і авторка: «Оця моя героїня, дівчина, яку в селі називають солодкою Дарусею, - це, до певної міри, архетип української людини в нелюдських умовах української дійсності... Даруся - це не лише метафора нашої історії, це ще й ключ до розуміння того, що людина - істота не тільки слабка, але й неймовірно сильна і чиста навіть у своєму каліцтві, бідності, і позитивній приреченості. Подеколи - навіть сильніша від здорових і вдатних. І саме цим - вища». ¹⁴

Образ чудного Івана Цвичка породжує згадку про казкову прозу, чарівну та побутову казку, де персонаж - позірний дурень, нерідко - молодший син. У фольклорі у відповідності до закону соціально-філософського оптимізму (перемоги «добра» над «злом») на нього чекає винагорода за страждання та чудесні перевтілення.

Образ Івана Цвичка потрактовується також і як образ юродивого, який оскаржує наявний стан речей, безкомпромісно висловлює власні судження. Статус юродивого ризикує отримати кожен, хто насмілиться захитати встановлений несправедливий порядок, оскільки це дає можливість узяти під сумнів достовірність сказаного, понизити чи знівелювати його значення.

«Іван - чоловік свобідний. Робить те, що совість йому дозволяє і що душа хоче. А ми робимо лиш то, що нам треба», ¹⁵ - так характеризує мандрівного музику сусідка Дарусі Марія. Іван Цвичок, що не має жодних статків, ночує на автостанціях та в дзвіницях, наділений внутрішньою шляхетністю та чулим серцем. Він щиро боронить Дарусю («Народ був і лишиться таким поганим, поки йому самому не стане зовсім зле. А поки добре - народ поганий. Тому й нападає на слабшого. Не дозволяю!» ¹⁶), намагається вилікувати недужу і своєю безкорисливою любов'ю отверзає на якийсь час її уста: «... Хтозна... може, саме так вибрані природою чи Богом люди стають психотерапевтами, ворожбитами, провидцями, священниками, блаженними, богомазами? Саме в такі хвилини, коли щиро бажають людині добра і допомоги, самі вірять у них і таки дають зцілення?!» ¹⁷

Іван, так само як і Даруся, - маргінальна постать у суспільстві. Те, що носіями найкращих людських рис у творі є слабкі, бідні, скривджені, - досить показово. У такий спосіб означене місце згаданих чеснот в аксіологічній ієрархії соціуму - на маргінесі. Наразі М. Матіос не зраджує сформованій в українському письменстві традиції, а це, в свою чергу, спричинює появу смислових містків до інших текстів, приміром, до поезії І. Римарука «Блажен, хто поділив на чистих і нечистих...»:

*«а хто ж отой мовчун - нічий і споночільий
творця невдалий жарт? корова на льоду?
віки його знайшли і міткою нашили
старезну коляду на спину молоду*

* * *

*отямся хто блажен жени його з порога
поткнеться до коша - негайно відкоша
бо в нього зла й важка а все-таки дорога
затюкана й дурна а все-таки душа» ¹⁸*

У певному сенсі Іван та Даруся люди однієї долі. Його мандрівний вибір детермінований і обставинами буття. Життя обох переїхала та ж сама колісниця:

«Мені скоро п'ятдесятка. А що своєї хати не маю, то нащо ви такі розумні і ваша влада така розумна забрали мамину хату, коли вона вмерла від побоїв на МГБ, а мене по людях пустили?»¹⁹

У континуумі сім'я-грумада-суспільство існує кореляція. Прикордонне Черемошне за короткий час перебуває під владою австрійців, румунів, «совітів», німців, маляр, знову «совітів». Війни, збурення, переділ дідизни порушують тяглий спосіб життя буковинців, розпорошують надбані кривавим мозолом мастки, сиротять дітей. А в підсумку: кожна нова влада гармидер людям робить і жодна не краща. Письменниця відтворює невикорінену і донині кадрову політику «совітів» на селі, коли ледарі й балакуни стають чільниками громади, те, як люмпени-зайди сіють нервозність, злидарство і бездуховність, безкарним залишається свавілля правоохоронців. Але основне джерело драматизму полягає у тому, що людська особистість за таких обставин немає жодної вартості. Індивід позбавляється права на автентичне буття - жити у злагоді із собою, у відповідності до своєї системи цінностей. Найчеснішому газді у Черемошному Михайлові Ілашукові доводиться красти: «Хіба тут одного Михайла переїхали, як фірму? Хіба його одного заставили йти проти своєї волі і одні, і другі?»²⁰

Слід зауважити, у творі немає сцен національної неприязні: і румуни, і євреї, і українці знаходять спільну мову. Лейтенант Лупул називає Михайла Мігаєм, Гершко - Мойшою, кожний на свій лад, а краянка Васирина Макушкова - Міськом.

«Споконвіків мешканці обидвох Черемошних (по різні боки кордону. - Т.Д.) говорили майже однаковою материнською мовою і однаково склали руки до однакового «отченашу», в один і той же день святкували Різдво і Великдень, і навіть одяг у них був схожий, і клятьби, і подяки, лиш віталися люди по два боки ріки трохи інакше, ото майже і вся різниця»²¹.

І спільна коляда з різних берегів Черемошу посеред зимової неземної краси створює ілюзію гармонії, ідилії, що на мить запанувала у світі, єдності людини і космосу, чоловічого і жіночого начал: «... затрубила на тім боці чоловіча коляда оленячим рогом, а з цього боку коляда жіноча спохопилася скрипкою, і нараз довколишні гори потрясло єдиним з двох боків «Гой, дай Боже!»²²

Національний характер відбивається в етичних засадах. М. Матіос у «Солодкій Дарусі» осмислює їх через центральні буттєві опозиції: добра і зла, благочестя і гріха, долі і волі. Розкриваючи поняття гріха, письменниця актуалізує архаїчні міфологічні уявлення про світобудову, закорінені в особливостях менталітету, біблійні приписи та фольклорні джерела. Це основні універсалії, на які зорієнтований індивід у пошуках екзистенційного опертя.

Джерела та література:

1. Римарук І. Трояка ружа, Або солодка Даруся. // Матіос М. Солодка Даруся. Драма на три життя. - Л.: Піраміда, 2005. - С. 7
2. Матіос М. Солодка Даруся. Драма на три життя. - Л.: Піраміда, 2005. - С. 4
3. Там само. - С. 171.
4. Там само. - С. 160.
5. Там само. - С. 141.
6. Там само. - С. 168.
7. Там само. - С. 126.
8. Новикова М. Прасвіт українських замовлянь // Українські замовляння. - К.: Дніпро, 1993. - С. 15.
9. Матіос М. Солодка Даруся. Драма на три життя. - Л.: Піраміда, 2005. - С. 119.
10. Там само. - С. 159.
11. Там само. - С. 20.
12. Там само. - С. 34.
13. Там само. - С. 91.
14. Вербич В. Євангеліє від Марії, Або «Людина навіть у безвиході має вибір» // Під куполом спільного неба. Есеї та діалоги. - Луцьк: Твердиня, 2006. - С. 117.
15. Матіос М. Солодка Даруся. Драма на три життя. - Л.: Піраміда, 2005. - С. 57.
16. Там само. - С. 55.
17. Там само. - С. 66.
18. Римарук І. Блажен, хто поділив на чистих і нечистих... // Римарук І. Діва Обида. Видіння і відлуння. - Л.: Кальварія, 2002. - С. 50.
19. Матіос М. Солодка Даруся. Драма на три життя. - Л.: Піраміда, 2005. - С. 71.
20. Там само. - С. 167.
21. Там само. - С. 97.
22. Там само. - С. 102-103.